

Apfaltrerji so ena izmed najstarejših kranjskih plemiških rodbin. Njeni začetki segajo v 11. st. kar izpričuje dejstvo, da se je Janez Apfaltrer leta 1165 s koroškim vojvodo Henrikom udeležil desetih viteških iger v Tiguriju v Švici. Takih iger se je mogel udeležiti le plemič, ki je izkazoval najmanj štiri generacije plemiških prednikov. Vse do začetka 15. stol. ni ohranjenih zanesljivih podatkov o rodbini Apfaltrer. Leta 1426 pa se omenja Andrej; njegova soproga Marjeta Gall je prav tega leta ustanovila pri šentjakovski cerkvi v Ljubljani tri maše zadušnice za svojo sorodnico Nežo de Colientz in za svojo mater Elizabeto. V ustanovnih pismih šentjakobske cerkve v Ljubljani in Gornjega grada se omenja tudi Andrejev in Marjetin sin Henrik, ki je bil leta 1429 poveljnik v Kostanjevici. Njegov brat Jurij je leta 1435 podpiral cesarja Friderika III. v vojni proti nadvojvodu Albertu in strumno branil mesto Ljubljano pred napadi nadvojvode. Kronist ga prišteva med prve odličnike Kranjske. Njegovi nečaki, otroci njegovega brata Konrada, Ludvik, Andrej in Henrik, so se leta 1466 zapletli v hude boje proti Jodoku pl. Helfenbergu in Janezu pl. Drachenbergu; v teh bojih je bil ubit Andrej, ki je leto dni poprej (1465) podaril ljubljanskemu škofu mlin nad Ljubljano.¹ Njegov bratranec Janez, sin Gašperjev, je bil leta 1489 odvetnik stiškega samostana. O njem pravi stiški kronist Puzel, da je bil vrl in plemenit mož in je kot zasliševalec v svetnih zadevah v slovenskem narečju razlagal zakone, sklepal o kaznovanju ali oprostitvi obtožencev in razsojal v spornih zadevah.² Leta 1492 se je Janez Apfaltrer s Petrom Knauerjem, Jurijem Lambergerjem z Ortneka in Jurijem Myndorferjem v imenu dežele pogajal s predstavniki mest in trgov o določbi, da smejo biti pol milje hoda okrog mesta le po en kovač, krojač, čevljar in krčmar.³

V 16. stol. so Apfaltrerji služili deželi in vladarju predvsem kot vojaki. Vnuk zgoraj omenjenega Ludvika Janez Apfaltrer je bil poveljnik na Reki, njegov sin, tudi Janez po imenu, pa cesarjev vojaški svetovalec in podmaršal v bojih s Turki pri Dunaju. Po zmagi nad Turki je leta 1530 postal prefekt mesta. Umrl je leta 1537.⁴ Brat Janeza mlajšega Jurij je po vsej verjetnosti istoveten z Jurijem Apfaltrerjem, ki ga navaja Puzel leta 1539 med dobrotniki stiškega samostana.⁵

Najuglednejši predstavniki rodbine so bili v 17. stol. Adam Apfaltrer, ki je bil poročen z Zofijo Valvasor, njegov sin Janez Jurij s sinovoma Jurijem Sigmundom in Jurijem Siegfriedom, Adamova nečaka Janez Jakob in Sig-

mund z otroki Francem Bernardinom oziroma Ferdinandom Ernstom in Henrikom Julijem. Adam je služil deželi predvsem kot vojak. Da bi si pridobil čim večjo izurjenost v sukanju meča, se je leta 1603 odpravil na daljše potovanje. V spremnem pismu ga stanovni hvalijo zaradi njegove zveste službe v Vojni krajini. Po vrnitvi domov se je Adam leta 1610 odločil, da bo nekaj let z dvema konjema služil pod deželno zastavo. Dvajset let kasneje ga zasledimo kot stotnika deželne ga sklica za Gorenjsko in leta 1645 kot gorenjskega četrtnega glavarja. To službo je opravljal do svoje smrti leta 1650.⁶ Janez Jurij je v letih 1669—1671 služil kot mitninski prejemnik v Postojni in bil hkrati inšpektor oziroma upravitelj kneza Auersperga v grofiji Postojni in gospostvu Lož ter knezov rentni mojster. Leta 1671 so mu stanovni naročili, naj natanko popiše kraje, ki jih je kranjski deželi odtujil grof Peter Zrinjski na področju Čabra, leta 1673 pa so ga imenovali za člana komisije, ki se je pogajala s Hrvaško za povrnitev tega ozemlja. Umrl je leta 1698.⁷ Jurij Sigmund je leta 1680 kot kužni komisar v Motniku nadziral sanitarni kordon proti Štajerski, kjer je izbruhnila kuga. Kot član viteške vojske — služil je pod rumeno zastavo — je leta 1688 dobil s svojim bratom Jurijem Siegfriedom, ki je služil pod modro zastavo, ter svojima bratrancema Francem Bernardinom in Henrikom Julijem poziv, naj bo pripravljen na pohod proti upornim kmetom v Smledniku. Umrl je leta 1711.⁸ Kot Adam je tudi njegov nečak Ivan Jakob, sin Jurija Andreja, šel iskat v tujino izkušnje v borjenju. V ta namen je leta 1607 potoval na Nizozemsko in je nato služil deželi nekaj časa kot vojak. Leta 1616 je naveden v seznamu vitezov, ki so bili zbrani v Postojni pod rumeno zastavo. Kmalu pa je prestopil v civilno službo in tu dosegel visok položaj. Leta 1622 je po naročilu dežele z Matejem Posarellom in Andrejem Krunom popisal žitne in vinske zaloge v ljubljanskih meščanskih in plemiških hišah, kajti tedaj je vladala v mestu huda stiska in draginja. Opravljal je posle sodnega prisednika in deželnega odbornika in postal leta 1629 deželni glavni prejemnik; prejemniške posle je vodil do svoje smrti leta 1631.⁹ Istočasno z Janezom Jakobom se v seznamu konjenikov rumene zastave v Postojni pojavi tudi ime njegovega bratranca Sigmunda, ki je bil sin Blaža Apfaltrerja. Že leta 1627 je postal deželni odbornik, se leta 1633 bojeval z upornimi kmeti v Ponovičah in je leta 1635 sodeloval v komisiji, ki naj bi kaznovala kmečke

puntarje. Leta 1649 so ga imenovali za vojaškega komisarja in mu naložili skrb za vojaštvo, nastanjeno na Dolenjskem. Preskrbovati je moral pehotno kompanijo Wachenheimb v Šmartnem pri Litiji, konjeniške eskadroni v Šentrupertu, Moravčah, Tihaboju, Sostrem, Dobrunjah in Zadvoru; v zadnjih treh krajih se je mudila Gertnerjeva konjeniška kompanija. Umrl je leta 1658.¹⁰ Sigmundov starejši sin Ferdinand Ernst je prav tako zgledno in zavzeto služil deželi kot njegov oče in strici. Bil je leta 1672 upravitelj deželnega glavarstva in leta 1678 deželni glavni prejemnik. Umrl je leta 1703.¹¹ Za zasluge, ki so si jih Apfaltrerji pridobili v deželni službi, je cesar Leopold I. povzdignil leta 1672 Ivana Jurija ter njegova nečaka brata Ferdinanda Ernsta in Henrika Julija v baronski stan. V diplomu utemeljuje vladar svojo odločitev z uglednostjo rodbine, ki spada med najstarejše na Kranjskem ter s pogumno in zvesto službo Apfaltrerjev v vojski in raznih uradih, kamor so jih pritegnili spričo njihovih nraavnih odlik in umskih sposobnosti.

Z baronsko diplomu je cesar »razširil« in »izboljšal« podedovani grb Apfaltrerjev. Do leta 1672 je bil rodbinski grb ščit modre barve s tremi zelenimi griči; na srednjem najvišjem griču je bila granatna jablana s sedmimi rdečimi sadeži. Po »razširitvi« in »izboljšavi« pa je grb Apfaltrerjev predstavljal rumen ali zlat kvadriran ščit s srčastim srednjim ščitom. V desnem spodnjem in levem zgornjem kvadratu sta po dve črni z osjo druga proti drugi obrnjeni orlovski peruti. V desnem zgornjem in levem spodnjem kvadratu je upodobljena do bokov gola z obrazom navznoter obrnjena zamorka z dvignjeno desno in ob bok uprto levo roko; okrašena je z uhanj, ogrlico in zapestnico. Srednji ščit je modre ali lazurne barve s tremi zelenimi griči; na srednjem najvišjem griču je granatna jablana s sedmimi rdečimi sadeži. Nad glavnim ščitom so trije odprti, drug proti drugemu obrnjeni, kronani turnirski šlemi z vihrajočimi črnimi in rumenimi perjanicami; na prvem šlemu sta dve razprostrti, z osjo druga proti drugi obrnjeni orlovski peruti; na drugem prav tako granatna jablana kot v srednjem ščitu, na tretjem pa do bokov gola z uhanj, ogrlico in zapestnico okitena zamorka, ki steguje desno roko proti jablani.¹²

V 18. stol. je služil že tretji Apfaltrer kot deželni glavni prejemnik in to Janez Ignac, vnuk Henrika Julija in sin Otona Henrika. Leta 1747 je bil odposlanec kranjske dežele pri določanju decimalnega recesa. Leta 1749 so ga sprejeli v plemiško bratovščino sv. Dizme. V matični knjigi bratovščine, tako imenovani Dizmovi kroniki, je upodobljen njegov

grb in simbol, ki predstavlja v ozadju graščino, spredaj pa je na rdeče pogrjnjeni mizi ura; nad simbolom je kot geslo napis »Der Stets bewegende« in izrek »Inquietum est cor meum donec requiescat in te, Domine.« Umrl je leta 1763.¹³ Ignacev najstarejši sin Franc je bil ljubljanski oziroma novomeški kresijski glavar. V arhivu graščine Grmače je ohranjeno gradivo, ki je nastalo iz njegovega uradovanja. Vmes je zelo zanimiva kopijska knjiga ljubljanske kresije za čas od 1768 do 1775; pod datumom 17. julija 1773 je Franc vpisal skoraj 30 strani obsegajoč popis ljubljanske kresije v topografskem, gospodarskem, socialnem in upravnem oziru. Umrl je leta 1796.¹⁴ Najmlajši Francev brat Leopold je vstopil v jezuitski red in je bil pomemben matematik. Leta 1771 je napisal disertacijo De motu rhombi conici in še traktat Abhandlung von dem Druck der Gewölber auf ihre Seitenmauern. Umrl je 18. decembra 1084.¹⁵ Sredi 18. stol. se je še več članov rodbine posvetilo duhovniškemu poklicu, tako dva brata Janeza Ignaca Ernst, ki je bil tudi jezuit, in Jožef, ki je napredoval do stolnega kanonika ljubljanske škofije. Leopoldov popolbratranec Ferdinand pa je župnikoval v Kamniku, kjer je umrl 16. januarja 1785, star 57 let. Svoje imetje je zapustil župni cerkvi na Šutni. Tudi Ferdinand je bil od leta 1752 dalje član Dizmove bratovščine; v njeni kroniki je poleg grba njegov simbol — pokrajina s hišo, pred njo pa jablana, pod katero jež nabira sadeže za zimo; geslo in izrek nad simbolom se glasita: »Der Vorsehende — Venturo tempori.«¹⁶

Sredi minulega stoletja je najzanimivejša osebnost med člani rodbine stotnik Rudolf Apfaltrer, deželan na Kranjskem, Češkem, Moravskem in v Šleziji. V oporoki naroča svojim nečakom in dedičem, naj ne zapuste svoje rodne dežele Kranjske in se čimprej nauče slovenščine.¹⁷

Apfaltrerji so bili v svaštvu z mnogimi uglednimi kranjskimi plemiškimi rodbinami kot npr. z Auerspergi, Barbi, Busethi, Dinzli, Erbergi, Galli, Hohenwarthi, Lambergi, Lichtenbergi, Paradeiserji, Saurau, Tauffererji, Valvasorji itd. Imeli so na Kranjskem obsežno posest. Njihova dedina sta bili gospostvi Grmače in Roje. Leta 1763 je Janez Ignac Apfaltrer kupil od baronice Terezije Flachenfeld gospostvo Loko pri Zidanem mostu in je leta 1765 v oporoki vsa tri gospostva konstituiral kot majorat.¹⁸ Za krajšo ali daljšo dobo so posamezni rodbinski člani pridobivali še druga gospostva bodisi z nakupom ali dedovanjem ali pa so jih priženili. Leta 1557 se npr. omenjata Krištof in Blaž kot lastnika Gerbina.¹⁹ Zofija Apfaltrer je leta 1608 kupila od Jurija Zurlerja gospostvo Zgornji Motnik.²⁰ Od

1674 do 1696 so bili Apfaltrerji gospodarji Puštala.²¹ Ferdinand Ernst je leta 1670 kupil od Ludvika pl. Hohenwartha Brdo pri Peči in ga preimenoval v Apfaltern.²² Zelo je povečal posest Apfaltrerjev v 18. stol. sin Ferdinanda Ernsta Wolf Herbert, ki je kupil kar tri gospostva: leta 1704 Črni potok od Leopolda Viljema Moscona, leta 1710 pa Čemšenik in Črnelo od Karla Antona Raspa. Čemšenik je njegov sin Sigmund Ferdinand prodal že leta 1737 Leopoldu Cahariji Rasternu; Črnelo pa je bilo prodano na dražbi leta 1762; od mlajšega sina Wolfa Herberta Karla ga je kupil Aleksander Andrioli za 23.000 fl. Najdalj je ostal v posesti Apfaltrerjev Črni potok. Leta 1764 se še omenja kot lastnik gospostva Wolfov sin Janez Siegfried in za njim njegova sestrična baronica Cecilija Apfaltrer, ki je leta 1793 gospostvo zapustila baronu Leopoldu Lichtenbergu.²³ Janez Siegfried je bil tudi lastnik Kieselsteina, ki ga je leta 1765 prodal grofu Pavlu Alojzu Auerspergu.²⁴ Njegovi hčeri Marija Ana in Antonija sta leta 1793 kupili od Antona Blažiča Mengeš, ki ga je Antonija leta 1803 zapustila svojemu nečaku Francu Ksaverju Elsnerju.²⁵ Najstarejši sin Wolfa Herberta Janez Gottfried je imel leta 1740 gospostvo Svibno. Njegova hči, zgoraj omenjena Cecilija, je gospostvo prodala leta 1762 baronu Michelangelu Zoisu.²⁶ Hči Janeza Ignaca Frančiška je po svojem prvem možu Jožefu Bonazziju leta 1774 podedovala Krupo, Pobrezje in Pusti gradec.²⁷ Njen brat generalni major Janez Nepomuk je leta 1779 od bosopetih avguštincev kupil posestvo Poganik, a ga je leta 1804 prodal Janezu Pleskovicu za 14.000 fl.²⁸ Ignačev sin Alojz je leta 1804 od svoje tete Frančiške Bonazzi, drugič poročene Auersperg, podedoval Krupo, Pobrezje, Pusti gradec in Križ s Kamnikom, od svojega strica Ernsta pa leta 1815 majorat Grmače s pridruženimi gospostvi Roje in Loka ter hišo v Ljubljani na Mestnem trgu št. 199. Leta 1825 je od verskega sklada kupil še Mekinje. Tako je združil v svojih rokah zelo obsežno posest, ki jo je s skrbnim gospodarjenjem rešil dolgovi in jo ob svoji smrti v odličnem stanju zapustil svojima nečakoma odvetniku Otonu, ki je dobil gospostvo Križ-Mekinje, in stotniku Rudolfu, ki je svojega strica nasledil v Krupi, Pobrežju in Pustem gradu. Dokupil je še posestvi Krasinc in Mrzljake.²⁹

Zgodovina Apfaltrerjev odseva zgodovino kranjske dežele: dinastične boje, turške vpade, kužno nadlogo in kot posledico vseh teh stisk še lakoto. Kaže pa tudi vojaško in upravno organizacijo v deželi in vse značilnosti življenja plemiškega stanu, ki je bilo pri nas prav tako kot drugod v Evropi. Kot plem-

stvo v splošnem so tudi Apfaltrerji služili svoji deželi in vladarju v vojski in v civilni upravi in se udeleževali tudi kot cerkveni dostojanstveniki, eden od njih pa kot znanstvenik-matematik. Njihova vloga v javnem življenju je bila torej dovolj pomembna, da zaslužijo našo pozornost.

OPOMBE

Vse za ta članek uporabljeno arhivsko gradivo je v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

1. Schönleben, Genealogica, Rk I/42r, Lukančič, Genealogica II, Rk I/44r. — 2. Dominus Joannes Apfaltrer vir Nobilis ac Strenuus, erat hoc tempore et anno (1489) caesarum Saecularium auditor in hoc inclito Coenobio Sitticensi seu ut hodie passim appellat, Dominus Ambaldus. Necrologia Dominorum Ambaldorum qui a Servitys in celeberrimo monasterio Sitticensi leges saecularium prophanas Sclavonico idiomate explanarunt, criminaliumque seu poenas, seu causas deciderunt, atque controversias dyudicarunt (kot prvi je naveden Joannes Apfaltrer); Puzel, Idiographia sive rerum memorabilium Monastery Sitticensis descriptio 1719, str. 89 in 615 Rk I r. — 3. Stanovski arhiv, Reg. I (v nadaljnjih citatih okrajšano SA/I) fasc. 295, str. 2. — 4. Schönleben, l. c.; Lukančič, l. c. — op. 1. — 5. Dominus Georgius Apfaltrer confirmat donationes sui Patris et fratris duorum mansorum in Tehaboj antea factas in vicariatu Sanctae Crucis sue plebe Trefinensis Parochiae Sancti Viti. Puzel, l. c. v opombi 2., str. 104. — 6. SA/I f. 292c, str. 461—464; f. 293, str. 27; f. 296, str. 1479, f. 300, str. 2115. — 7. SA/I f. 305a, str. 439, 558, 904, 1191; f. 360, str. 428; f. 307, str. 658, 713, 715, 718, 801-802; Zapuščinski inventarji (v nadaljnjih citatih okrajšano ZI) II A — 24. — 8. SA/I f. 308a, str. 642, 699, 794, 1035; f. 310, str. 1871, 1873; ZI II A — 33. — 9. SA/I f. 292e, str. 2021; f. 294, str. 400; f. 295, str. 1597, 1607, 1656; f. 295a, str. 1829—1830, 1833, 2113, 2115; f. 295b, str. 2511; f. 296, str. 1313 do 1314; f. 297, str. 389, 392, 399, 400; f. 298, str. 393, 894. — 10. SA/I f. 294, str. 400; f. 295b, str. 1511; f. 297, str. 1746, 1748; f. 297a, str. 1711. — 11. SA/I f. 306, str. 871; f. 308a, str. 73—38, 41. — 12. Opis grba v baronski diplomii Apfaltrerjev v zbirki Plemiške diplome 3; upodobitve: GrAI — DOL — fasc. 79, Rokopisi I/57r (Zbirka grbov in I/1r (Dizmova kronika). Pri opisu grbov velja kot desna tista stran, ki je z vidika gledalca leva. Kvadriran pomeni razdeljen na štiri enake kvadrate. — 13. SA/I f. 209, str. 1497 ZI IV A=81; Testamenti (v nadaljnjih citatih okrajšano T) III A/42; Dizmova kronika Rk I/1r fol. 153; GrA XXII — GRMAČE — 27 (Posebno udeleževanje) — ohranjeno arhivsko gradivo, ki je nastalo iz prejemniškega poslovanja. — 14. SA/I f. 210, str. 115; ZI IV A-116; T III A/66 GrA XXII — GRMAČE 26 (Posebno udeleževanje). — 15. ZI IV A-130; T III A/82. — 16. ZI IV A-101; T III A/56; Dizmova kronika Rk I/1r fol. 170. — 17. T III A/148. — 18. T III A/42; ZI IV A-81. — 19. ZI I A-3. — 20. ZI II A-33. — 21. ZI XXXV P-54, II A-47. — 22. ZI II A-47. — 23. ZI II A-39, str.

37, 74; ZI III A-61, str. 19; Dež. deska 1. Zitronenfarbener Quatern B 16; 3. Blauer Quatern A 29. — 24. Dež. deska 1. Meergrüner Quatern A 1. — 25. Dež. deska 3. Blauer Quatern B 8; 2. Aschfarbener Quatern G 12. — 26. ZI II A-47, III A-76, str. 2. — 27. Dež. deska 1, Meergrüner Quatern A 13. — 28. Dež. deska 5. Blauer Quatern B 24, 25. — 29. Dež. deska 1. Meergrüner Quatern C 18, D 2, G 18; 1. Silberfarbener Qua-

tern A 4; 1. Blauer Quatern H 8; 6. Blauer Quatern A 27; Fasc. III, Reg N° 153, 176. —

Za zgodovino rodbine Apfaltrer do konca 17. stol. ima precej podatkov tudi Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Krain 1689, knjiga VIII 723, IX 89, 106, X 283, 296, 375, 386, XI 42 130, 181, 183, 187, 189, 225, 226, 291, 321, 332, 338, 344, 424, 443, 486, 534, 560, 584, 585, XIV 291, XV 348, 369. Ti podatki niso vedno zanesljivi.

